

Eds kyrka uppfördes åren 1783-1788 och kallades ursprungligen Gustav Adolfs kyrka.

EDS KYRKOGRÅRD

Eds-Kyrkby 4:1, 2:17.
Berg 1:2 (ekonomibyggnad)

ALLMÄN BESKRIVNING OCH HISTORIK

.....
Eds befolkningstal:

1805: 1057
1900: 2436
1995: 2358
2011: 2386

Gravskick och antal begravningar: Eds kyrkogård har kistgravar, urngravar, minneslund samt en särskild avdelning i ett kvarter för muslimsk begravning. De senaste åren har omkring 25 gravsättningar skett per år.

Kyrkogårdens storlek: ca 35 000 m², varav ca 31 000 m² är gravmark.
.....

Eds socken består i öster av dalgångsbygder på ett näs mellan fjärdar i Väneren, samt i väster av skogsmarker. Eds f.d. församling har medeltida ursprung och ortnamnet (1330-talet *Eder*, 1440 *Edz sokn*) innehåller ed som betyder "passage mellan eller utmed vatten", som här syftar på området mellan Kyrkebysjön och Grumsfjorden.¹ Församlingen var på medeltiden möjligen annexförsamling i pastoratet Grums och Ed, för

---

¹ www.ne.se

att därefter till 1 maj 1921 vara annexförsamling i pastoratet Nor, Segerstad, Grums och Ed som från 11 januari 1716 utökades med Borgviks församling. Från 1 maj 1921 till 2010 var Ed moderförsamling i pastoratet Ed och Borgvik. Församlingen uppgick 2010 i Ed-Borgviks församling.²

Vid Slottsbroundet, utanför socknens norra gräns, finns medeltida lämningar efter Edsholms borg. Borgen uppfördes troligen av Erik Kettelsson Puke, som ägde den närbelägna gården Strand vid 1300-talets mitt. Borgen hade ett strategiskt läge där vattenvägen mot VärmeIn kunde bevakas. Här passerade även en viktig farled mellan västkusten och bergslagen. Edsholms borg var boställe för kungens fogde i Värmland. Den intogs och förstördes av värmländska bönder under Engelbrektsupproret år 1434.³ Fornlämningar i området kring Kyrkebysjön vittnar om att trakten var befolkad redan under förhistorisk tid. Sedan medeltiden har socknens kyrkliga centrum funnits på västra sidan om sjön. Den nuvarande kyrkan från 1788 har föregåtts av åtminstone två tidigare träkyrkor, båda belägna något söderut på gården Kyrkebyns ägor. Denna gård tillhörde före år 1437 Riseberga kloster. Därefter var gården ett frälsehemman som beboddes av olika ståndspersoner.⁴

I socknen har jordbruk liksom kvarndrift för spannmål och sågar sysselsatt befolkningen. Under 1650-talet anlades ett järnbruk vid Sävsjön av Hildebrand Claesson Ugglå vilket var i drift under trettioåret år.⁵ Sedan 1780-talet har industriell verksamhet förekommit i bygden och tillkomsten av Liljedals glasbruk är en viktig del i denna historia. Glasbruket hade ursprungligen startats av lagman Lars Gustaf Bratt under namnet Anneberg i Botilsäter år 1769. Hovjunkaren Carl Ulric Olivecrona som ägde Mässviks gods i Bro socken, fick jämte Bratt tillstånd att flytta bruket till sina marker och bytte namnet till Liljedal. Namnet hade sitt ursprung i familjenamnet Lilliestråhle, Olivecronas första hustrus flicknamn.⁶ År 1781 inköpte major Carl Fredrik Ugglå Liljedals glasbruk på Mässvik, och flyttade glastillverkningen till närbelägna fastigheten Buda, söder om Kyrkebysjön.⁷ Bruksägaren Carl Fredrik Ugglå var en drivande kraft och en viktig donator när den befintliga kyrkan skulle uppföras.⁸ Till en början tillverkades huvudsakligen fönsterglas. Bruket expanderade under 1800-talets andra hälft och blev landets största buteljglasbruk. Här fanns tre glashyttor som kom att sysselsätta 150 glasblåsare. Samhället som växte upp, med hamn, arbetarbostäder och gemensamhetslokaler kom även det att kallas Liljedal. I samhällets västra del, kring "färjlöcka" och dåvarande landsvägen etablerades andra verksamheter som t.ex. hantverkare, skräddare och skomakare. 1917 flyttades all glasblåsning till Surte glasbruk. Verksbyggnaderna är rivna, men kvarstående boningshus och ekonomibyggnader minner om brukets storhetstid.⁹

---

² www.wikipedia.org

³ Hillgren 1989.

⁴ Wettergren 1991.

⁵ Andersson 1969.

⁶ Erixon 1962-64. Liljedahls glasbruk- en kort historik, Hasse Olsson, Liljedahls hembygdsförening, VM arkiv.

⁷ Wettergren 1991.

⁸ Nisbeth 1989.

⁹ Wettergren 1991.

Järnvägens tillkomst hade stor betydelse för bygdens industriella utveckling. Med bergslagsbanans tillkomst 1879 fick Ed järnvägsstationerna Segmon och Slottsbron.¹⁰ Under 1900-talets början rådde en stor industriell verksamhet i Eds socken. Vid sidan av glasbrukets produktion producerades massa vid Slottsbrons och Kyrkebyns sulfitfabriker. Slottsbrons Sulfitfabrik anlades av ett antal delägare på gården Strands ägor och var i drift 1899-1974. Sulfitfabriken i Segmon, Kyrkebyns bruk, anlades av disponenten för Borgviks bruk, major Knut Larsson. Bruket var i drift 1907-1979. De båda fabrikerierna förvärvades tidigt av Billeruds AB. Slottsbrons Sulfit AB inköptes år 1907 och Kyrkebyns bruk år 1920.¹¹ Kring fabrikerierna utvecklades samhällena Slottsbron och Segmon.

Eds nuvarande kyrkoanläggning består av kyrka från 1788, kyrkogård och minneslund, bårhus från 1930-40-talet, ett förråd inrymt i ett äldre f.d. kyrkstall, en personalbyggnad inrymd i den f.d. kyrkskolan från 1870, församlingshemmet inrymt i f.d. kommunalhuset från 1951 samt en garage- och förrådsbyggnad från 1990-talet. På andra sidan vägen ligger f.d. sockenstugan/klockarbostaden som numera är privatägd. Den f.d. prästgården ligger i Häggvik och är också i privat ägo. Här kan också nämnas ytterligare ett församlingshem, Strandgården, som är beläget i Slottsbron.

Eds gamla kyrkplats på Kyrkebyns ägor är i dag ödekyrkogård och fast fornlämning. Platsen är inhägnad och markeras med en minnessten. Marken är privatägd. Minnesstenens inskription lyder:

På denna plats stod till år 1788 Eds forna kyrka varom dess 1946 framgrävda kyrkogrund och kyrkogårdsmurar bära vittne. När denna träkyrka först tillkom är icke fullt klarlagt. En ännu äldre medeltida träkyrka nedtogs år 1704 och hade då länge stått som ödekyrka. Baksidan: Under härvarande kyrkas omkring 1730 byggda sakristia hava ryttmästaren Eric Drakenberg d. 1736 fått sin vilostad. Under 1700-talets förra hälft till 1761 stod en klockstapel strax norr om kyrkan på andra sidan landsvägen.

¹⁰ Erixon 1962-64.

¹¹ Olsson 2005.

EDS GAMLA KYRKPLATS

DEN GAMLA KYRKPLATSENS HISTORIK

Eds nuvarande kyrka har föregåtts av två träkyrkor på gården Kyrkebyns ägor.

Den första kyrkan i Ed tillkom omkring **1200-talets mitt**.¹² Det exakta läget är inte fastställt, men uppgifter från år 1704 anger att en övergiven träkyrka med tillhörande kyrkogård var belägen närmare Väneren än den då befintliga kyrkan. Sistnämnda kyrka, den s.k. mellankyrkan, övergavs i sin tur efter att den nuvarande kyrkan färdigställdes. Den äldsta träkyrkan revs år **1704** och virket användes för att bygga en stuga åt klockaren. Kyrkogården fortsatte därefter att vårdas. År **1728** uppges det vara "kristligt att den gamla kyrkogården borde med tjänlig gård och stängsel omgivas, för de dödas bens skull som där lågo begravda att de icke må ligga under fäfet". **1736** försåg Kyrkebyns ägare kyrkogården med en "vacker och stark gärdesgård". Mot slutet av 1700-talet hade dock kyrkogården omvandlats till ängsmark och platsen föll med tiden i glömska.

Mellankyrkan var belägen längre från sjön än den första kyrkan, och ca 750 m från nuvarande kyrkplats. Åldern på mellankyrkan är inte fastställd. En källa bedömer att den kan ha funnits redan på 1500-talet.¹³ Den var byggd av timmer på stenfot och det spåntäckta taket var försett med ett litet torn. En fristående klockstapel tros ha uppförts norr om kyrkan någon gång efter år **1704**, då kyrktornet detta år uppgavs vara för skröpligt för att bära klockorna. **1761** återflyttades klockorna till det reparerade tornet.¹⁴ Vid kyrkans östvägg uppfördes en sakristia år **1730**. Under sakristian fanns en familjegrav, tillhörande Ryttnästare Erik Drakenberg, ägare av Östra Segmon samt herr Johan Eding, ägare av Kangerud, vilka båda bekostat sakristian. Ytterligare en familjegrav fanns under kyrkan, tillhörande kapten Carl Reinhold Uggle, Mickelsön.¹⁵ Kyrka och kyrkogård omgavs av en timrad kyrkobalk. **1728** förordades en reparation av balken i samband med en kyrkogårdsutvidgning, "at icke boskapen och hästar må stå och gnida sig in på sielfva kyrckan, som oanständigt wore".¹⁶ **1744** togs beslut om att bygga ett benhus av trä.

1788 såldes träkyrkan på auktion, efter att den **nuvarande kyrkan** invigts. Hägnaden försvann och kyrkogården förvandlades till betesmark.¹⁷ **1946** utfördes arkeologiska utgrävningar vid den gamla kyrkplatsen, varefter en minnessten restes år **1950**.¹⁸ Den gamla kyrkplatsen är i dag klassificerad som ödekyrkogård och fast fornlämning. Marken är privatägd och kyrkplatsen har i dag en inhägnad i form av ett rödmålat trästaket.

---

¹² Wettergren 1991.

¹³ Kjellin 1924.

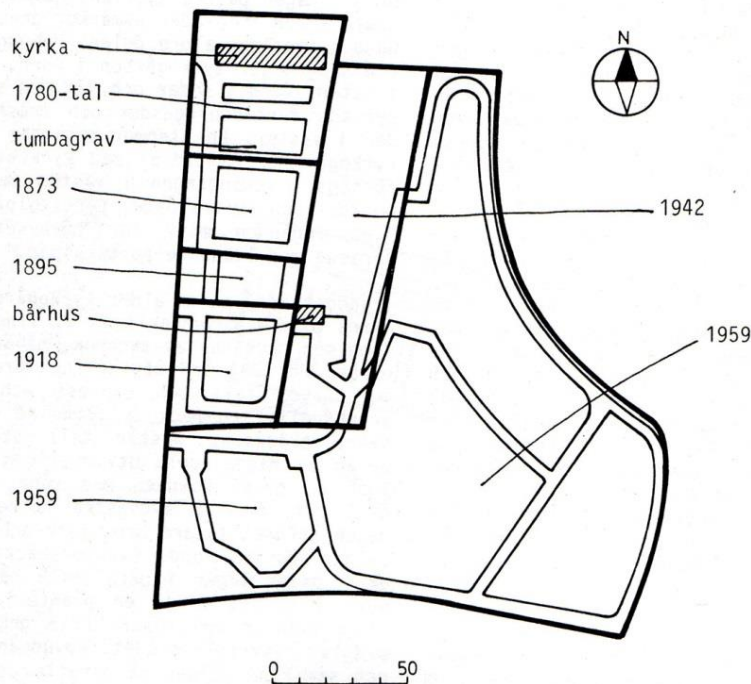
¹⁴ Nisbeth 1989.

¹⁵ Kjellin 1924.

¹⁶ Kjellin 1924.

¹⁷ Nisbeth 1989.

¹⁸ Wettergren 1991.

Översikt utvidgningsområden, ur Begravningsplatser i Värmlands län 1988.

EDS KYRKOGRÅRDS HISTORIK

Eds nuvarande kyrka stod färdig år **1788**. Kyrkogårdens äldsta delar är lika gamla som kyrkan och ligger direkt söder om den. Under kyrkans sakristia i öster finns en f.d. gravkammare, uppförd samtidigt som kyrkan, för Carl Fredrik Uggle och hans hustru Agneta Elisabeth Didron och deras barn. Över ingångsdörren i söder finns en stentavla med inskription över de avlidna. Kistorna flyttades ut 1877 och 1904 och utrymmet har använts för olika praktiska ändamål.¹⁹ **1788** uppmurades kraftiga vitrappade portstolpar vid kyrkogårdens huvudingång, utanför kyrkans port i väster.²⁰ **1816** tillkom stenmurar, innan dess uppges att endast en "gårdsgård" fanns.²¹ En källa från 1920-talet nämner en stenstötta i nordost, d.v.s. en trappa över kyrkogårdsmuren. **1829** kompletterades portarna med järngrindar, tillverkade vid Uddeholms bruk.²²

1830 utfördes en inventering av Eds kyrka och då tycks bara en gravvård av sten ha funnits på kyrkogården, en gravhäll över Enkefru Maria Nygren som avled 1827.²³ Denna kalkstenshäll finns kvar än i dag, se kapitlet *Mycket värdefulla gravvårdar*.

1833-34 uppfördes en s.k. vintergrav vid den dåvarande södra kyrkogårdsmuren. Redan år 1789 förordades byggandet av "ett litet benhus", "till liks förvarande vintertiden, hwarifrån de, innan värman tiltoge, kunde utflyttas, och med mera lätthet och större djup kunde nedgrävas än vanligen om vintren sker för snö och stark tjälas skull".

Äldre litteratur berättar att kyrkogården utvidgades söderut åren **1789**, **1816** och **1858**.²⁴

¹⁹ Kjellin 1924, Nisbeth 1989.

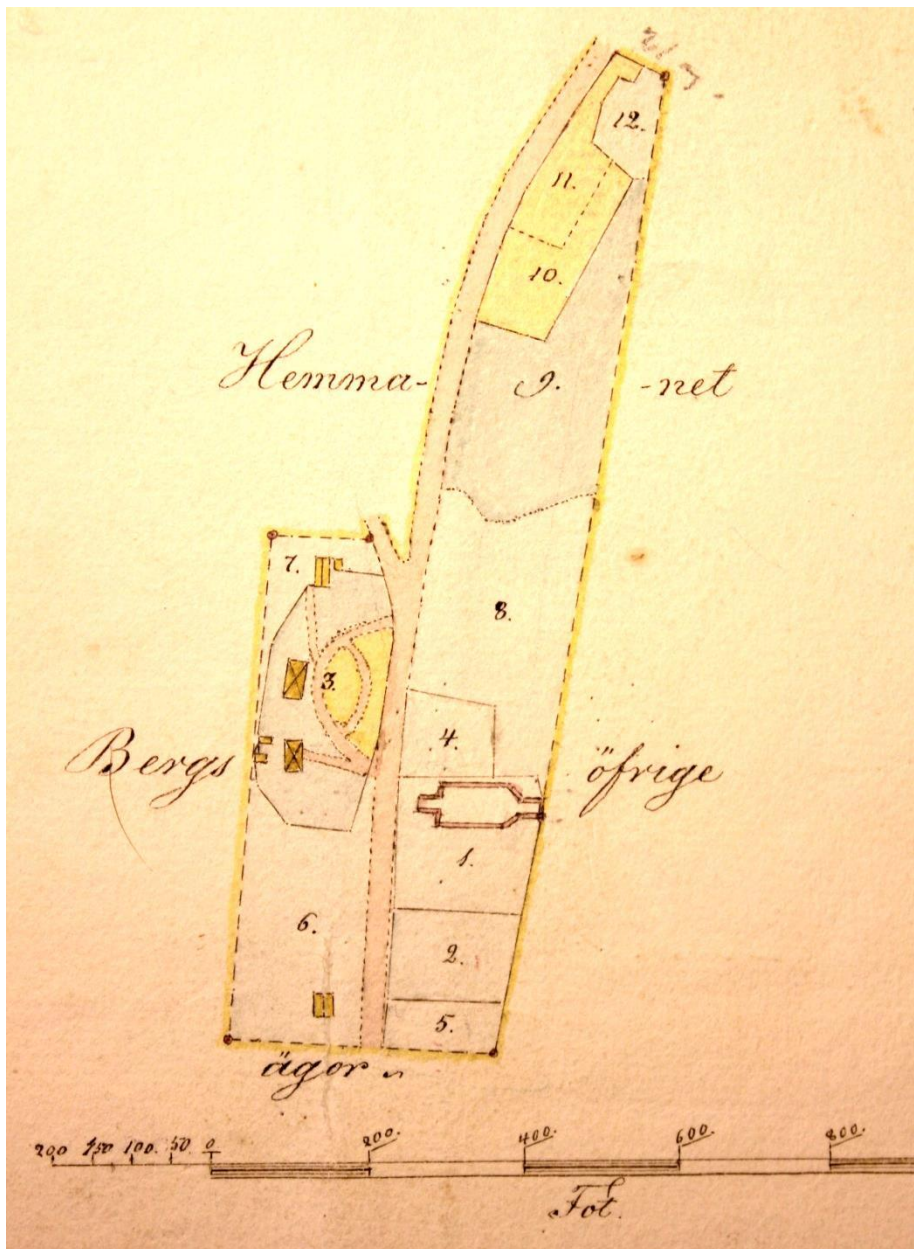
²⁰ Kjellin 1924.

²¹ Kjellin 1924.

²² Kjellin 1924.

²³ Inventeringsprotokoll 10 sept 1830, Värmlands Museum.

²⁴ Kjellin 1924.

Karta över sockenplan vid Eds kyrka upprättad år 1866 av O.M. Claréus. Nummerhänvisning: 1. Kyrkogården. 2. Förut inköpt utvidgning därtill. 3. Plan för sockenstuga och skollärbostad. 4. Plan för stallar norr om kyrkan. 5. För framtida behov av kyrkogårdens utvidgning. 6. Plan för sockenmagasin m.m.. 7. Skollärens uthusbyggnader, 8. För stallar och möjligen framledes för kyrkovaktarens stuga. 9. Odlingsmark att upplåta till skollärens. 10. Åker, nyodling. 11. Gamla potatisland. 12. Stenbundna backar. Avfotograferad och beskuren karta, Värmlandsarkiv.

1866 upprättades en uppmätningsskarta över området kring kyrkan då Eds församling inlöste mark från hemmanet Berg. Se kartan ovan. På andra sidan vägen från kyrkan har man ritat in en sockenstuga, vilken även skulle vara bostad för skollärens. Söder om sockenstugan finns ett sockenmagasin. Norr om kyrkan anges en plats för stallar och "möjligen framledes för kyrkovaktarens stuga".

1873 skedde en första dokumenterad kyrkogårdsutvidgning, då ett större område tillfogades i söder. Den s.k. vintergraven flyttades till östra kyrkogårdsmuren. 1924 beskrivs denna likbod som en byggnad av storleken 4,7 x 3,5 m, uppförd av gulmålat resvirke med skiffertak.²⁵

1897 tillfogades ytterligare ett område söderut, motsvarande dagens kvarter E. I samband med dessa arbeten tillkom en entré längre söderut, med "fabriksgjorda grindar av bandjärn i mönster".²⁶ Arkivhandlingar visar att det var den kvinnliga bruksägaren Stina Kolthoff (1822-1907) på Kyrkebyn, som ansvarade "för de anbud som göres genom rättaren Karl Fredriksson".²⁷ Stina Kolthoff var född Ferner och änka efter bruksägaren Lars Johan Kolthoff. Kolthoffs sterbhus åtog sig att göra fyllningen av 45 000 kubikfot sand á 2 öre.

1913 skänkte Knut Larsson, Kyrkebyns Sulfitaktiebolag ett markområde intill och söder om befintliga kyrkogården för att användas till en framtida begravningsplats.²⁸ **År 1918** genomfördes utvidgningen söderut, vilket motsvarar dagens kvarter F.²⁹

1925 tillsatte kyrkorådet en kommitté som skulle arbeta fram förslag om kyrkogårdens utformning.³⁰ **1926** hölls ett sammanträde som behandlade kyrkogårdens förskönande, renovering av äldre gravhällar och reparation av den gamla likboden. Man beslutade också att kontakta en kunnig person som kunde ta fram planritningar för omplanteringar. Lage Lindgren & Co granitstenhuggeri, Kil, fick i uppdrag att renovera de gamla gravvårdarna. Arbetet innebar upphuggning samt svart ifyllning av inskriptioner på "Holmska hällkistan, kalkstenshällarna vid Nygrens, Wedströms och Alstermarks gravar". Man ville inte låta de gamla minnesmärkena gå förlorade. Eventuellt skulle även inhuggning av prosten Hassels namn på "råblocket" på hans grav utföras. Gravvårdarna finns än i dag. Ifyllnaden är dock borta på de gamla kalkstenarna. Kommittén ansåg också att den gamla likboden som var förfallen skulle rivas och ersättas med en ny mer tidsenlig byggnad, "d.v.s av tegel med cementgolv". Man önskade ett särskilt förvaringsrum för verktyg m.m. bakom likboden.³¹ Det dröjde dock ytterligare några år innan nuvarande bårhus byggdes.

År 1927 började man föra in befintliga gravplatser i en gravbok. Under hösten 1927 infördes uppgifter från en provisorisk anteckningsbok över "befintliga inköpta eller eljest upplåtna" gravplatser "vilka av anförvanter hittills ordentligt vårdats". Gravplatserna tycks inte ha varit numrerade efter någon gravkarta innan.³²

1931 upprättades en gravkarta över Eds kyrkogård av agronom Nils E:son v. Zweigbergk. Samma år tog trädgårdsarkitekt Edvard Jacobson, Värmlands läns Hushållnings-sällskap, fram förslag till skiss över den Kolthoffska familjegraven, som man önskade "anvisa till ett område".³³ En av huvudgångarna lades om med en rät vinkel, så möjligen blev gravplatsen flyttad ett kort stycke.

---

²⁵ Kjellin 1924.

²⁶ Kjellin 1924.

²⁷ Protokoll vid entreprenadauktion å fyllning af nya kyrkogården i Ed, 31.8.1896, Värmlandsarkiv.

²⁸ Överlåtelse av mark, Knut Larsson Kyrkebyns sulfitaktiebolag 22.11.1913, Värmlandsarkiv.

²⁹ Uppgift från Kjell Andersson.

³⁰ Protokoll kyrkorådssammanträde september 1925, Värmlandsarkiv.

³¹ Protokoll kommittésammanträde i Eds sockenstuga 10.5.1926, Värmlandsarkiv.

³² Gravbok år 1927, Värmlandsarkiv.

³³ Ang. skiss Kolthoffska graven, Edvard Jacobson 24.10.1931, Värmlandsarkiv.

Eds kyrka och skola med läraren Emil Pettersson år 1895. Foto: Grums kyrkogårdsförvaltning.

Eds kyrkogård i början av 1900-talet. Fotografiet visar kyrkogårdsmuren i förgrunden och familjen Ugglas staketomgärdade gravplats med två s.k. sorgträäd. Bakom familjegraven skymtar enkla vita gravkors. Längst till vänster anas makarna Holms gravtumba. Båda gravplatserna finns kvar än i dag. Längst bak syns den s.k. vintergraven som hade gula brädväggar och skiffertak. Foto: Helge Kjellin, Kulturmiljöbild, Raå.

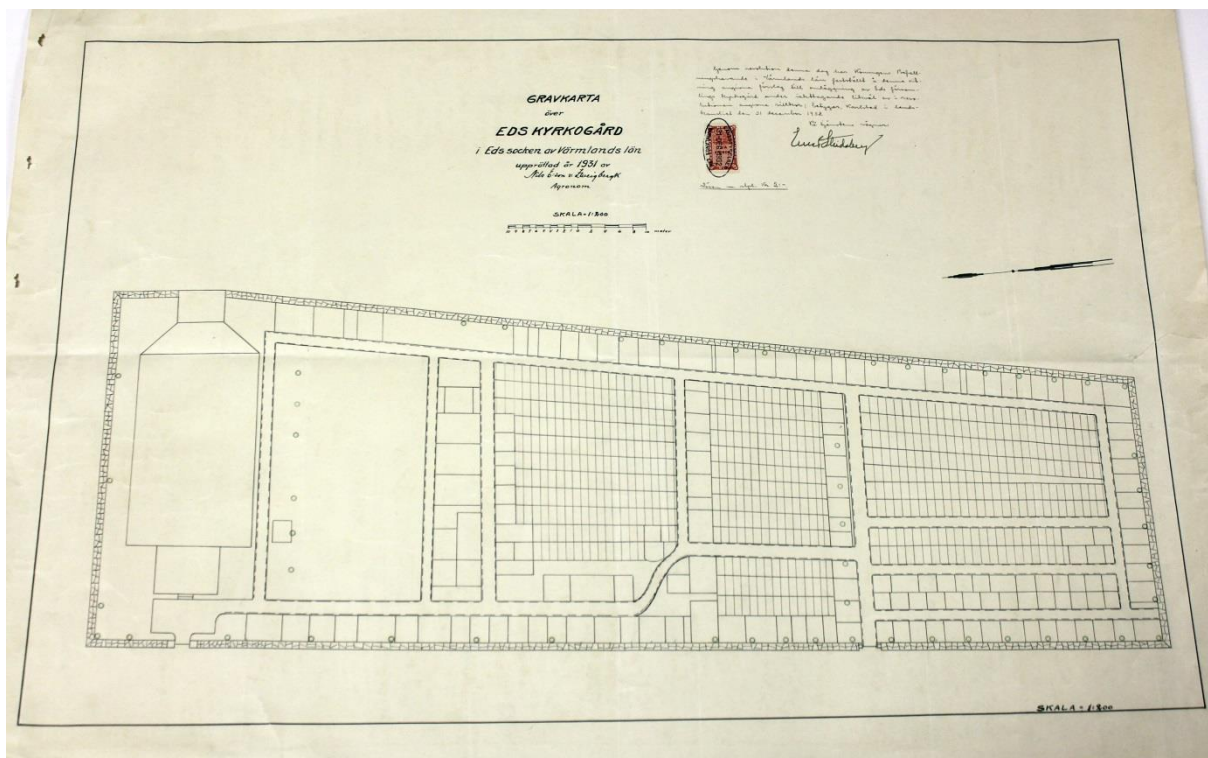

Eds kyrkogård omkring år 1920. Vid denna tid fanns gott om vita träkors. Foto: Föreningen Grums hembygdsarkiv fotosamling, Grums bibliotek.

Eds kyrka och kyrkogård omkring år 1932.
Foto: Föreningen Grums hembygdsarkiv fotosamling, Grums bibliotek.

Den första gravkartan upprättades av agronom Nils E:son v. Zweigbergk år 1931. Kort därefter omlades kyrkogården efter ritningar av trädgårdsarkitekt Edvard Jacobson. Avfotograferad ritning, Värmlandsarkiv.

Eds kyrkogård år 1935, efter omlägningsarbeten. Fotografiet visar att familjegravarna var häckomgärdade grusgravar. I kvarterens mitt syns allmänområden med blommande spireabuskar. Väster om kyrkogården ses det gamla kyrkstallet. Norr om stallet ses ett vedskjul, numera rivet, vilket betjänade skolan och kyrkan. Foto: Värmlands Museum.

1932 tog trädgårdsarkitekt Edvard Jacobson, Värmlands läns Hushållningssällskap, fram förslag till omläggning av kyrkogården samt en gravkarta. Enligt Jacobsons beskrivning ritades kyrkogården i "modern arkitektonisk stil, vilken åsyftar att genom ändamålsenlig placering av det högre planteringsmaterialet framkalla rumsverkan eller s.k. gravgårdar i anläggningen". Man önskade mer liv och grönska, för att ta bort den "känsla av stenöken" som gravvårdar utan bakgrund framkallade. Runt kvarteren förlades vägar med familjegravar på båda sidor, vilka skulle avskiljas av häckar. De höga kvartershäckarna skulle släppas upp till 130 cm, medan skiljehäckarna mellan gravplatserna skulle vara låga, och exempelvis av sorterna liguster eller måbär. Inne i kvarteren bildades genom träden och häckarna gravgårdar, avsedda för allmänna gravar. Jacobson skriver att det vanliga är att ha en smal väg mellan varje gravrad, med alla stenar vända åt samma håll. Här skulle nu istället varannan väg ersättas av en rad låga prydnadsbuskar som samtidigt skulle tjäna som bakgrund för gravvårdarna. Stenplattstigar av skiffer skulle leda in i kvarteren och från varje stig kunde man då läsa inskriptionerna på vårdarna i två rader. Jacobson avrådde från att anlägga s.k. gravkullar, då han ansåg att de alltid förbrändes i solen och såg ovårdade ut. De omöjliggjorde även den allmänna skötseln av dessa kvarter. Varje skift rekommenderades att jämnplanteras med gräs efter färdig gravsättning. De som ändå önskade vårda sina gravar kunde få skära upp en 40x60 cm stor rabatt. Familjegravvårdarna skulle inte få överstiga häckarnas höjd och de som önskade förse sin gravplats med stenram skulle anvisas till en särskild plats på kyrkogården för att inte dominera angränsande gravplatser.³⁴ På en ritning i kyrkoarkivet har man i efterhand skrivit olika växtsorter på ritningen; kvartershäckarna anges vara av häggmispel, blomsterbuskarna vid allmänningarna anges vara av spirea, berberis och ölandstok. Väster om kyrkogården, på andra sidan om landsvägen föreslogs ett bårhus omgivet av granhäck och björkar.³⁵

Konungens befallningshavande fastställde Edvard Jacobsons förslag under villkor att det blivande bårhuset skulle förläggas invid kyrkans vapenhus i gränsen mellan kyrkans område och skolgården, samt att grindar och grindstolpar i de södra öppningarna av muren skulle utföras i likhet med de befintliga grindarna och stolparna invid vapenhuset.³⁶ Ritningar för ett bårhus togs fram av länsarkitekt Conny Nyquist, men trots villkoret kom det aldrig till utförande på denna plats.³⁷

1934 skänkte Therese Larsson, Kyrkebyns gård, ett jordområde om 150 kvm, vilket behövdes för uppförandet av ett bårhus eller gravkapell, beläget vid östra sidan av kyrkogårdsmuren.³⁸ Samma år begärde Eds kyrkoråd tillstånd hos Kungl. Maj:ts befallningshavande för att flytta två gravplatser för att erhålla ett större utrymme vid det blivande gravkapellet.³⁹ Bårhuset kom att byggas i öster, men inte helt enligt Conny Nyquists ritning, utan i souterräng. Någon ritning på detta utförande har inte återfunnits och det är osäkert om bårhuset stod klart innan 1942 års utvidgning mot öster.

---

³⁴ Beskrivning till Eds kyrkogård Edvard Jacobson 12.01.1932, Värmlandsarkiv.

³⁵ Anläggningsförslag vid Eds kyrkogård, Edvard Jacobson 9.01.1932, Värmlandsarkiv.

³⁶ Yttrande Kungl. Maj:ts. Befallningshavande i Värmlands län 31.12.1932, Värmlandsarkiv.

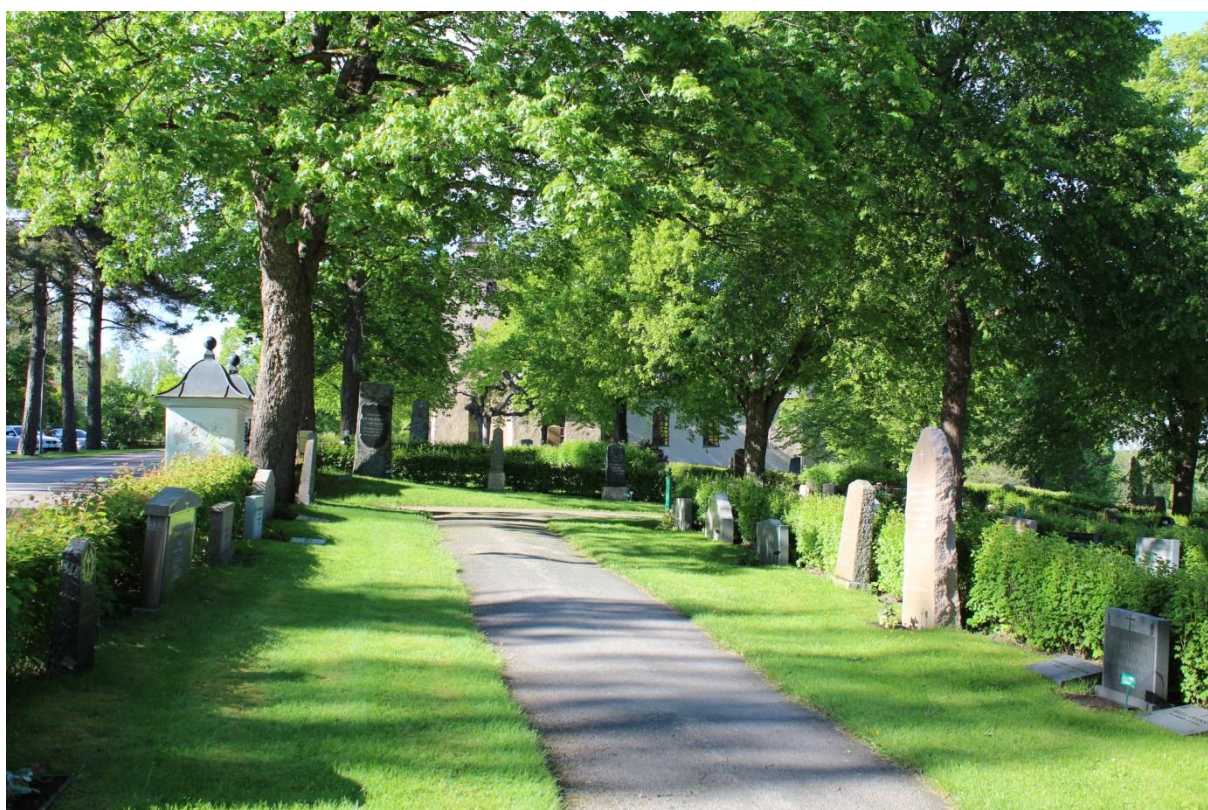
³⁷ Gravkapell vid Eds kyrka Conny Nyquist 10.07.1933, Värmlands Museum.

³⁸ Gåvobrev från Therese Larsson, Kyrkebyns gård 14.5.1934, Värmlandsarkiv.

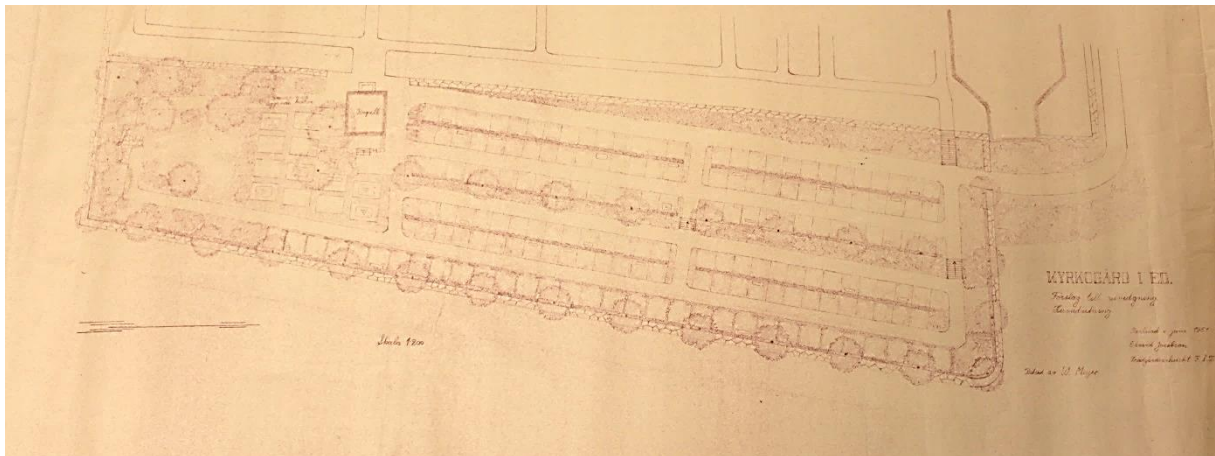
³⁹ Korrespondens år 1934, Värmlandsarkiv.

Eds kyrkogård år 1943. Bilden visar häckomgärdade familjegravar i kvarter F. Foto: Värmlands Museum.

Eds kyrkogård sommaren 2015. Grusgravarna är igensådda och de låga skiljehäckarna har försvunnit. Några gravvårdar är de samma. Grusgången är ersatt med en asfalterad gång.

1942 års utvidgning förlades i terrasser mot öster. Ritningen visar att området var planerat för familjegravar. I nordöstra hörnet finns en särskilt anlagd sittplats. Avfotograferad och beskuren ritning, Värmlandsarkiv.

1942 skedde en utvidgning öster om den gamla kyrkogården, återigen efter ett förslag framtaget av Edvard Jacobson.⁴⁰ Området hade en stark lutning mot norr och öster. Och planerades därför i två terrasser. Det yttre området gavs stöd i form av en kraftig stenmur, medan nivåskillnaden mellan terrasserna utgjordes av grässlänter. De första förslagen visar både familjegravplatser, enfamiljegravplatser, urngravar och allmänna gravplatser. Förslaget omarbetades dock och den slutliga ritningen visar enbart familjegravar. En tillfartsväg ordnades norr och öster om kyrkan. Terrasserna inramades av lindar och rumsverkan i familjegravgårdarna markerades av höga häckar. Planteringsförslaget visar häckar av häggmispel och amerikansk hagtorn. I dag utgörs samtliga rygghäckar av häggmispel och skiljehäckarna mellan familjegravarna är av liguster. Flertalet buskar planerades i området och i terrassernas grässlänter. Förslaget nämner berberis, oxbär, parkrosor, spirea, forsythia och schersmin. Här nämns också olika sorters barrväxter som bergtall, tuja, och sävenbom. De sydöstra delarna i närheten av bårhuset beskrivs som bergiga och man föreslår därför att platsen skulle kunna användas för urngravar i framtiden. Ritningen visar en mindre avdelning med liggande hållar och längst i söder finns en sittplats inritad.⁴¹ I dag finns en ekonomigård på denna plats.

1947 togs förslag fram för bänkar till kyrkogården av arkitekt Gunnar Henriksson. Förslaget omfattade bänkar med och utan ryggstöd, vilka fortfarande återfinns på kyrkogården.⁴²

År **1958** togs ritningar fram avseende renovering av kvarter D, av Edvard Jacobson. En gammal allmänning lades då om för familjegravar. Kvarteret kallas sedan gammalt "Spansken" eftersom många som avlidit av Spanska sjukan gravsatts här.⁴³

⁴⁰ Omarbetat förslag till utvidgning av Eds kg., Edvard Jacobson november 1940, Värmlandsarkiv.

⁴¹ Förslag till utvidgning, huvudritning Edvard Jacobson juni 1951, Värmlandsarkiv.

⁴² Bänkar vid Eds kyrkogård Gunnar Henriksson 25.07.1947, Värmlandsarkiv.

⁴³ Renovering av ett kvarter på gamla kyrkogården, Edvard Jacobson 31 juli 1958.

1959 skedde en större utvidgning mot söder och öster, återigen efter förslag av Edvard Jacobson.⁴⁴ Längst i öster fanns en trädbevuxen kulle som gav en naturlig avslutning åt kyrkogården, samtidigt som den utgjorde en "tyngdpunkt, svarande mot det kraftiga murverket omkring den gamla kyrkogården". Här placerades ett monumentalt stenkors tillsammans med en katafalk, för jordfästning utomhus. Enligt uppgift har endast ett fåtal jordfästningar ägt rum utomhus sedan platsen invigdes.⁴⁵ Storgatsten användes som markbeläggning vid korset och katafalken, vid sittplatser med bassänger, samt till gångvägarna. En mur av fältsten som enligt ritningarna beskrivs som en stengärdesgård lades som avgränsning mot betesmarken och åkrarna i öster och söder.⁴⁶ Sten till muren hämtades från gården Valnäs mark, där Billeruds golfbana byggdes vid samma tid.⁴⁷ I förslaget anges också en trädkrans av spärralm utanför muren. Det är osäkert om detta kom till utförande, då inga sådana träd finns där i dag. Enligt planterings-ritningen sattes träd som björk, alm, ek och buskar som honungsros, oxbär, slånbar, surkörsbär.⁴⁸ Omkring kullen planerades ett urngravsområde (kvarter L) där grav-platserna var anlagda i mjukt svängda gravrader. Ett stort vidsträckt kistgravsområde omfattande två kvarter, kvarter I och J, planerades med gravraderna anlagda i parallella bågformer. Gravfälten förlades i gräsytor med rygghäckar av ek. Häckarna skulle ha en höjd av 1,20 meter.⁴⁹ Enligt uppgift planerades också en rad med liggande hällar mellan rygghäckarna. Dessa rader kom dock inte att nyttjas, då de flesta gravplatser som togs i bruk var de längs häckarna, med vårdar vända ut mot landskapet i öster. På västra sidan om varje rygghäck lades en gång med storgatsten, vilka korsade "huvudändan" på gravplatserna. Gångarna visade sig problematiska vid gravöppningar och stensättningarna vid vägarna, liksom vid sittplatserna, togs bort under 1990-talet.⁵⁰

Området i sydväst, kvarter K, planerades inledningsvis som ett kistgravområde. På ritningen har man angivit att höjning av detta område erfordrades för utvinnande av gravplatser. Kvarteret togs dock i bruk för urngravar och det skulle dröja tioåren innan gestaltningen av detta kvarter ritades färdigt.⁵¹

En ny kyrkogårdsentré ordnades vid landsvägen i väster. Denna gavs förbindelse med bårhuset. En väg anlades även runt omkring den nya kyrkogården. Mot gamla kyrkogården anlades den med stigning, som en uppbyggd ramp, stödd av en betonggjuten mur klädd med glavaskiffer. Den befintliga muren som anslöt till betongstödmuren höjdes.⁵² Vägen tänktes här vara en processionsväg från kyrkan. I samband med arbetena anlades en mindre ekonomigård på baksidan om bårhuset, omgärdad av stödmur och hemlockträd.

1960 utförde kommunalingenjör Eric M. Ekman en nymätning av den gamla kyrkogården.⁵³

---

⁴⁴ Förslag till utvidgning Edvard Jacobson, 2 dec 1955.

⁴⁵ Uppgift från Kjell Andersson.

⁴⁶ Planteringsritning 28.10.1957, Värmlandsarkiv.

⁴⁷ Uppgift från Kjell Andersson.

⁴⁸ Planteringsritning 28.10.1957, Värmlandsarkiv.

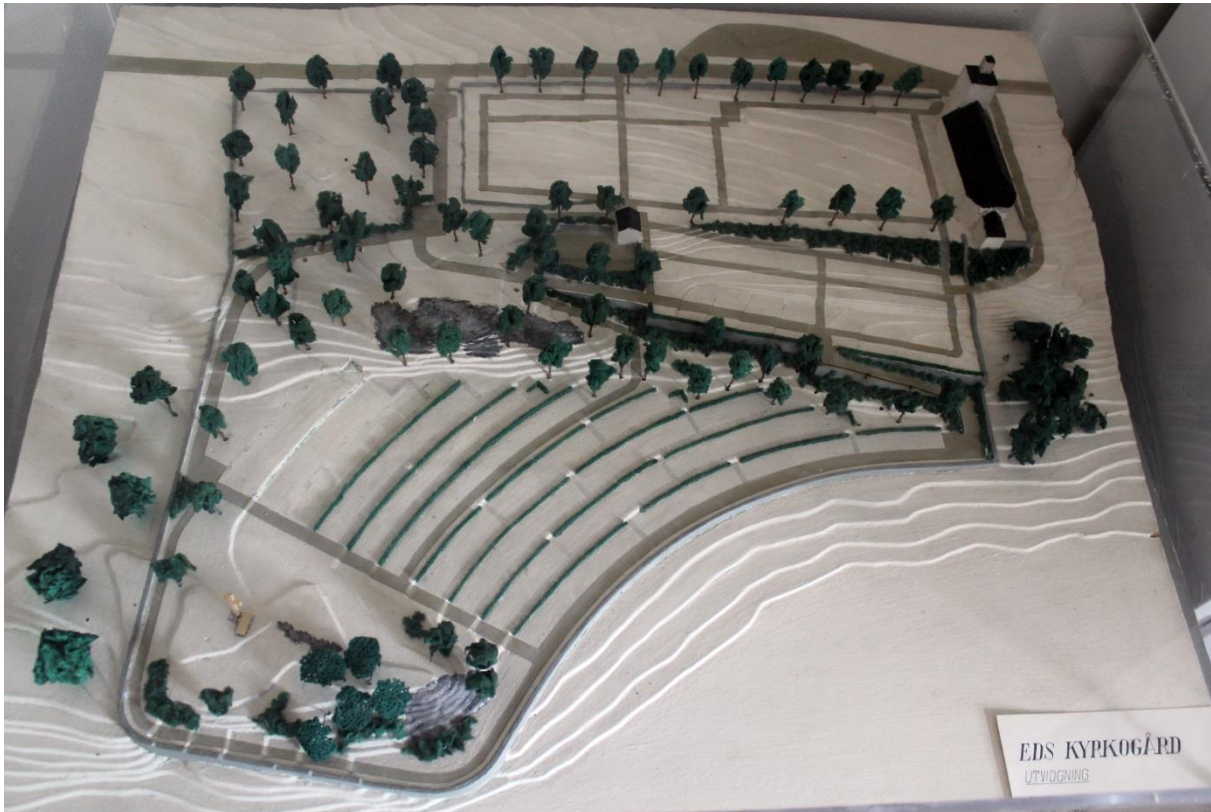
⁴⁹ Häckmaterialet var ursprungligen avenbok men utbyttes till ek kort efter anläggandet. Viss växtlighet hade dött. Protokoll slutbesiktning 1 nov 1960, Värmlandsarkiv.

⁵⁰ Uppgift från Kjell Andersson.

⁵¹ Förslag till ändring av kvarter K till urngravsområde, Samuel Kaldén . 10.6.1969, Värmlandsarkiv.

⁵² Väg, stödmur och staket, Edvard Jacobson 30.9.1957 rev. 23.11.1957, Grums kyrkogårdsförvaltning.

⁵³ Karta över Eds kyrkogård upprättad vid nymätning år 1960, Eric M. Ekman, Värmlandsarkiv.

Eds kyrkogård, modell gjord av Edvard Jacobson i samband med 1959 års utvidgning. Modellen förvaras i personalbyggnaden i Ed, Grums kyrkogårdsförvaltning.

Åren 1961-1963 tog Samuel Kaldén fram gravkartor över hela kyrkogården. Han gjorde även olika gestaltungs-förslag för kvarter K. Man började gravsätta i en mindre avdelning i norra delen av kvarteret, men det skulle dock dröja några år innan beslut fattades om hela kvarterets utformning.

1963 anlades trappor i stödmuren och slänten mot de terrasserade kvarteren i öster, efter ritningar av Samuel Kaldén. I norr fanns redan en befintlig trappa. För att inte den nya trappan skulle kännas för lång delades den upp i fler trappor med mellanliggande avsatser. Stödmuren omlades för att den skulle gå i vinkel parallellt med trapporna, "utmed deras försänkta sträckning".⁵⁴

1969 togs ett nytt gestaltungs-förslag fram av Samuel Kaldén för kvarter K. Området var ursprungligen avsett för kistgravar, men nu beslutades att nyttja hela kvarteret som ett urngravsområde. I området fanns ett bestånd av björkar som skulle bevaras. Ytterligare några fler björkar planterades. Kvarteret skulle inramas av buskplanteringar innanför muren. Själva gravområdet skulle delas in i mindre gravgårdar med hjälp av friväxande oxbärshäckar. Mindre avdelningar var förlagda längs med muren i väster och söder. I områdets mitt var gravgårdarna diagonalt förlagda. Buskarna som nämns i förslaget var korallkornell, rosenspirea, vrestörne, ölandstok, vipphortensia, och berberis. Ritningarna föreslog plattstigar och några plattbelagda sittplatser.⁵⁵ Dessa har troligen aldrig kommit till utförande.

1972 asfalterades vägarna på 1959 års område.⁵⁶

⁵⁴ Skiss till trappor inom gamla kyrkogården, Samuel Kaldén 6.6.1963, Värmlandsarkiv.

⁵⁵ Förslag till ändring av kvarter K, Samuel Kaldén 10.06.1969, Värmlandsarkiv.

⁵⁶ Uppgift från Jens Holm.

1981 gav Länsstyrelsen tillstånd till omläggning av vissa gravplatser belagda med grus till gräs. Denna omläggning genomfördes vid 1942 års område, i kvarter H och del av kvarter G.⁵⁷

Under 1980-talet tillkom belysning vid kyrkans entré i väster, i form av två äldre gaslyktor från England. Lyktorna skänktes av mack- och affärsinnehavaren Holger Edsjö, Slottsbron.⁵⁸

1989-1990 anlades en minneslund i östra delen av den senast anlagda kyrkogårdsdelen, efter ritningarna gjorda av Lars-Eric Samuelsson. Högst upp på kullen, ett stycke norr om katafalken och korset, anlades en smyckningsplats och sittplats för två soffor. Enligt uppgift drogs en vattenledning fram till smyckningsplatsen för eventuellt framtida behov. Förslaget innehöll dock ingen vattenkonst.⁵⁹ Kring sittplatsen planterades oxbärshäck och kryp-en. Längs med gångvägen upp till sittplatsen visar ritningen plantering av vingad benved. Runt om i minneslundan planterades olika grupper av träd som hängbjörk, rönn, pärlrönn och tall. Minneslundan planterades år 1991 med ett antal vårdträd som donerades av församlingsbor. På den södra delen planterades fem hängbjörkar. Enligt donatorn Edit Ericson i Valleruds önskan kom platsen att kallas för Sjöviks dunge. En sten hämtades från prästgården i Häggvik och försågs med inskriptionen "Minneslund 1990". Den lades för att markera ingången till minneslundan.⁶⁰

Omkring **1990-talets början** asfalterades huvudgångarna i de äldre kvarteren söder om kyrkan.

1993 upprättades en ny gravkarta för kvarter I, av Hushållningssällskapet i Värmland, med anledning av nya gravmått och en delvis ny numrering. Vid denna tidpunkt togs gångarna av storgatsten bort eftersom de varit problematiska vid gravöppningar. Man beslutade också att de planerade raderna för liggande hällar inte skulle tas i bruk.⁶¹

1994 upprättades också en ny gravkarta för kvarter K och L, med anledning av nya gravmått och med tillägg av nya gravplatser.⁶²

År 2000 togs beslut om att använda södra delen av kvarter J som muslimsk begravningsplats. Fyra gravrader mättes upp. Ett antal solitärt planterade buskar av norsk spirea planterades som avgränsning mot kvarterets norra del. Gränsen i söder utgörs av väg. Den första gravsättningen skedde år 2014.⁶³

---

⁵⁷ Länsstyrelsens beslut 16.09.1981, Värmlands Museum.

⁵⁸ Uppgift från Kjell Andersson.

⁵⁹ Uppgift från Kjell Andersson.

⁶⁰ Uppgift från Kjell Andersson.

⁶¹ Kvarter I gravkarta, nya mått och delvis ny numrering, 1993.12.16, Värmlandsarkiv.

⁶² Kvarter K gravkarta, 94.08.08, Kvarter L gravkarta 94.08.11, Värmlandsarkiv.

⁶³ Uppgift från Grums kyrkogårdsförvaltning.